

HERETICUS

Časopis za preispitivanje prošlosti

Vol. XVIII (2020), No. 3-4

SADRŽAJ

Uvodnik 5

TEMA BROJA: KONTROVERZE O ANTISEMITIZMU MARTINA HAJDEGERA

Danilo N. Basta
Borba za istinu o „Crnim sveskama“ Martina Hajdegera 11

Vladimir Vasiljevič Mironov
Dagmar Vali Gerta Mironova
Filozof i vlast: slučaj Hajdeger 48

Vladimir Dimitrijević
Hajdeger, antijevrejstvo i nada u nacizam:
čitanje „Crnih svezaka“ na tragu Danila Baste 74

Prilozi
Časlav Koprivica
Filosof i ideolog(ija) 101

Anđelka Cvijić
Otrovni fragmenti „Crnih svezaka“ 108

Istraživanja

Slobodan G. Marković
Đavo kod Dostojevskog: između stvarnosti i iluzije 113

Jožef Sabo
Episkop Mojsije Mioković između tri carstva 125

Ogledi

Jovo Cvjetković
Povodom stogodišnjice smrti Maksa Vebera (1864–1920) ... 159

Danica Otašević
Sećanja Radoja M. Jankovića
na profesora i akademika Slobodana Jovanovića 169

<i>Radoje M. Janković</i> Slobodan Jovanović profesor univerziteta	173
---	-----

Tokovi

<i>Karl Jaspers</i> Uvod u seriju predavanja o duhovnoj situaciji u Nemačkoj	181
--	-----

Zbivanja

<i>Zoran Nikolić</i> Vinaver, Konstantinović i šabačko ogledalo	187
--	-----

Pogledi

<i>Mirko Magarašević</i> Čiji džoker je Radomir Konstantinović?	191
<i>Danilo N. Basta</i> Hegel u Brozovoj senci	200
<i>Momo Pudar</i> Naš svet u bespuću vremena	204

Intervju

<i>Miloš Jevtić</i> Razgovor sa Smiljom Avramov na Radio Beogradu	219
--	-----

Sećanja

<i>Jovica Trkulja</i> Sećanje na profesora Dragaša Denkovića – 110 godina od rođenja	237
<i>Momir Milojević</i> Naš Dragaš Denković	239
<i>Aleksandar A. Miljković</i> Profesoru Dragašu Denkoviću u spomen (16. januar 1910 – 18. juni 1999)	247
<i>Vojislav Koštunica</i> Dragaš Denković (1910–1999)	258
<i>Ratko Marković</i> Dr Dragaš Đ. Denković	262
<i>Jovica Trkulja</i> Pohvala učiteljima, Denkovićev odnos prema svojim profesorima	266

Dosije

- Rehabilitacija političkih osuđenika
u Srbiji – Slučaj Nedeljka Stefanovića 289
- Svetislav Lj. Marković*
Bratislav N. Stojiljković
Osuda, pogubljenje i rehabilitacija
ivanjičkog učitelja Nedeljka Stefanovića 290
- Jovica Trkulja*
Dokumentacija o slučaju Nedeljka Stefanovića 307

Osvrti, prikazi, recenzije

- Vladimir Marković*
Italijanski socijalisti i Musolini
(*Jasna Tkalec, Prvi svetski rat, italijanski socijalisti
i Musolini: legende i politički realizam*) 317
- Jovica Trkulja*
Milovan Đilas i evropski socijalisti (Nikola Mijatov,
Milovan Đilas i evropski socijalisti (1950–1958)) 321
- Stefan N. Dragičević*
S verom u Boga, bez straha od ljudi!
(Patrijarh moskovski i sve Rusije Kirilo,
Zapitajmo se o budućnosti čovečanstva) 324

Biobibliografije

- Dobro Aranitović*
Biobibliografija Evgenija Spektorskog 327

In memoriam

- Jovica Trkulja*
Poslednje zbogom profesoru Spasoju Grahovcu 343

.....
TEMA BROJA
.....

**Kontroverze o antisemitizmu
Martina Hajdegera**

Borba dana i noći, ulje na platnu, 78 x 115 cm, 1921.

Vladimir Dimitrijević
 profesor i publicista, Čačak

HAJDEGER, ANTIJEVREJSTVO I NADA U NACIZAM: ČITANJE „CRNIH SVEZAKA“ NA TRAGU DANILA BASTE

Rezime: Rad se bavi knjigom Danila Baste „Crne sveske i Hajdegerov antisemitizam: Hermeneutičko-kritički pregled“. Istražuju se veze Hajdegerovog mišljenja sa verom u nacionalsocijalizam kao „novi početak“ Nemačke i Evrope, u Hitlera kao svojevrsnog glasnika autentičnosti Bića, što je bila posledica svojevrsnog otpadanja Zapada od hrišćanskih vrednosti i repaganizacije. Hajdegerova netrpeljivost prema Jevrejima poticala je od njegovog uverenja da su oni racionalistički kalkulanti i manipulatori, koji sprečavaju povratak „presokratovskom početku“ Evrope. Za razliku od Nemaca, „naroda pesnika i mislilaca“, ukorenjenih u tle, nosilaca velike preporoditeljske misli, Jevreji su neukorenjeni, sluge tehnike i, na izvestan način, sami su krivi za ono što ih je snašlo u Drugom svetskom ratu. Iako se bavi Hajdegerom i nacizmom, Bastina knjiga je podsetnik i za Srbe, narod koji je u svojoj novijoj istoriji imao Jasenovac i Jadovno, Kragujevac i Kraljevo, upravo zato što je proglašen „nižom rasom“ tuđom Zapadu i njegovoj „uljudbi“.

Cljučne reči: Hajdeger, nacizam, antijevrejstvo, „Crne sveske“

Kada se pojavi značajna knjiga poput studije akademika Danila Baste, „Crne sveske i Hajdegerov antisemitizam: Hermeneutičko-kritički pregled“, čitalac, pre svega, oseća dužnost prema pročitanoj: na osnovu dela koje je imao u rukama, treba krenuti u potragu za mogućim obzorjima duhovnog sveta koji nam se, čitanjem, otkrio. Misao se, u takvom slučaju, grana u mnogim i raznolikim pravcima, a iskušenje je, uvek, *prepisivati* (Bastu, mislioca i pisca koji, pouzdano saopštavajući činjenice i dajući im tumačenja, nikada „ne muti vodu da izgleda dublje“, nego nas izvodi na čistinu odgovornog mišljenja), ili *dopisivati* (krenuti datim tragom u nove, često možda previše lične, kontekstualizacije).

Naravno, samosvojan filosof će, *antifonski*, samosvojnim logosnim pojmom odgovoriti na Bastine teze; a oni koji, poput potpisnika ovih redova, idu skromnijim recepcijskim putem, nastoje da o delu iznesu utiske, i da, saopštavajući ih bez velikih pretenzija, ukažu poštovanje autoru, koji je, i ovom studijom, kao i ostalim svojim delima i prevodima, dao trajan

i dragocen doprinos srpskoj kulturi. Unapred treba reći: pred čitaocem je osnova za barem tri recepcijska ogleda povodom Bastine knjige (o samoj knjizi, o Hajdegerovom opredeljenju za Hitlera kao „sekularnog mesiju“ i o antijevrejsvu koje je, u doba misliočeve nade u presokratsku obnovu, neka vrsta neopaganizma koji, na širem horizontu Nemačke u doba nacizma, ima i svoju antihrišćansku *osenčenost*).

Tragajući za istinom o Hajdegerovom mišljenju koje ga, u jednom trenutku života i stvaralaštva, vodi ka priznavanju nacionalsocijalizma i Hitlera kao rešenja duhovne krize Zapada, mi se nalazimo na putu ka poznanju korena nihilizma savremene kulture.¹

Jer, o nihilizmu je reč. Samo je u atmosferi posthrišćanskog nihilizma moguće videti Hitlera kao svetlost na obzorju i nadu u povratak prvotne, „presokratovske“ čednosti Zapada, onako kako je to učinio čuveni nemački mislilac.²

- 1 Pišući o studiji grčkog neohrišćanskog filozofa, Hrista Janarasa, „Hajdeger i Dionisije Areopagit“, Radisav Marojević naglašava: „U propovijedi o „smrti Boga“ se, kako kaže Janaras, završava i sažima istorijski razvoj, ne samo prirodne teologije nego i apofatizma na Zapadu. „Smrt Boga“ se pojavljuje kao istorijski završetak koji u potpunosti iskazuje teološki razvoj zapadnog hrišćanstva. Put od racionalizma, preko individualističkog empirizma, vodi do nihilizma. U isto vrijeme, anti-racionalizam rimokatolicizma priprema istorijsku pojavu utilitarizma „vrijednosti“, koji „dovodi do relativizma, a konačno i do amoralizma – do ‘prevrednovanja svih vrednosti’“. Tvrdnja „Bog je umro“, prema Janarasovim riječima, znači da hrišćanski Bog, tačnije Bog zapadne metafizike, predstavlja zapravo mrtvu tvorevinu uma, odnosno neku ideju koja je samo jedan apstraktan pojam. A u stvarnosti Bog nema nikakve veze sa formiranjem života evropskog čovjeka, „On nije taj koji daje smisao postojanju čoveka, sveta i Istorije. Prostor Božiji je na Zapadu prazan – Bog je odsustvo“. Misao o odsustvu Boga određuje sadržaj evropskog nihilizma, i mada sažeta konačno u Ničeovoj proročkoj propovijedi, ona kod Ničea ne predstavlja nikakvo teorijsko gledište nego prevashodno uvjerenje koje daje naznake odsustva i praznine. Riječ je, naime, o negiranju koje poništava „racionalne idole“ Boga, a da se ne otkrije na njihovom mjestu nikakva istina. U tom smislu, Janaras govori o idoloboračkoj apofatici koja se u formi nihilizma otkriva kao „unutarnja kriza“ zapadne metafizike, naglašavajući kako Hajdegeru dugujemo priznanje krize kao polazišta za njeno istorijsko tumačenje“. (Radisav Marojević, *Nihilizam i Pravoslavlje: Niče, Hajdeger, Janaras*, <https://bfspc.bg.ac.rs/wp-content/uploads/pdf/std/2012/std-2012-46.pdf>, pristupljeno 2.2.2021. godine).
- 2 Marojević nam ukazuje da je Hajdeger, po svemu sudeći, pristao uz Ničeovu tezu da je nihilizam moguće nadići samo prihvatanjem istog: „Polazeći od definicije da je ateistička misao koja negira Boga filozofije, Boga kao samouzrok, možda još bliža „božanskom Bogu“, Hajdeger u Ničeovoj propovijedi prepoznaje nekakvo, u odnosu na racionalne idole teističke metafizike, božanstvenije shvatanje o Bogu, konstatujući pri tome određenu sačuvanost „božanstvenosti Boga“ u istorijskoj činjenici evropskog nihilizma. Jer, ubistvo Boga predstavlja odstranjenje po-sebi-bivstvjućeg natčulnog svijeta koje je izvršio čovjek. To je zapravo događaj u kojem bivstvjuće kao takvo postaje drugačije u svom bivstvovanju mada se ne uništava u potpunosti. Drugačiji prije svega postaje i čovjek, jer on postaje onaj koji odstranjuje bivstvjuće u smislu po-sebi-bivstvjućeg. A da bismo razumjeli

O tome su beleške *oko* i *ispod* teksta studije akademika Danila Baste čiji je autor potpisnik ovih redova.

Koliko je niz ovih iskrenih, mada nesavršenih, misaonih reakcija na Bastinu knjigu istinski doprinos u sabornom traganju za Smislom, odlučite čitalac.

Naravno.

Verdi dodati još nešto. Jedan od ključnih zadataka naučnika, koji je i društveno angažovani intelektualac, jeste da bude vodič onima koji dolaze. On treba da svoja znanja preda budućim istraživačima, da im otkrije nova polazišta i pokaže kako se čitaju već postojeći tragovi u nauci kojom se bave. Kada se pojave dela – vodiči nekoga ko je prošao starim stazama i proputio nove, dešavaju se mali praznici u toku kojih slavimo zrelost stvaralaštva.

Tako je i kad je pitanju knjiga akademika Danila Baste. Obrađujući različite teme iz filosofije nemačkog mislioca, Basta je, u najnovijoj svojoj knjizi, stigao i do Hajdegerovog antijejevstva, koje je, tridesetih godina 20. veka, bilo suštinski povezano sa njegovim aktivnim učešćem u nacionalso-cijalističkom pokretu i priviđanjem Hitlera kao vođe koji će i Nemačkoj i Evropi otkriti „novi početak“.

Tako smo ugledali „tamnu stranu meseca“.

O čemu su „Crne sveske“?

„Crne sveske“ Martina Hajdegera su beležnice iz njegove ostavštine koje su se, u Sabranim delima, pojavile u skladu sa Hajdegerovim zaveštanjem. Donatela Di Ćezare ističe da je u pitanju svojevrсни „brodski

pravo značenje Ničeove sentence „Bog je mrtav“, potrebno je, kako Hajdeger pokazuje, izložiti ono što Niče podrazumijeva pod nihilizmom. U tom postupku se može poći od teze da nihilizam zapravo predstavlja istorijsko kretanje, a ne nekakvo shvatanje ili pak neko učenje koje ima svoga zastupnika. Preciznije kazano, nihilizam je, u svojoj suštini, temeljno kretanje u istoriji Zapada, odnosno, istorijski proces obezvrjeđivanja dosadašnjih najviših vrijednosti. Pod tim vrijednostima se podrazumijevaju istinito, dobro i lijepo: istinito – stvarno bivstvujuće; dobro – ono o čemu se radi; i lijepo – poredak i jedinstvo bivstvujućeg u cjelini. I Hajdeger i Niče nihilizam dovode u vezu sa idejama dekadencije i negiranja duhovnosti, ali i sa osjećajem o kraju svijeta. Jer, opasnost koja dolazi od nihilizma je uvijek „apokaliptičnog tona, budući da najavljuje kraj političkog uređenja, kraj tradicionalnih vrijednosti, ili pak kraj same čovječije duhovnosti“. Niče smatra da se na samo jedan način može voditi borba sa nihilizmom: da se prihvati. Nihilizam, koji se izborio za svoj status i postao neizbježan, ne može da se prevlada poricanjem ili odbacivanjem, već samo potvrđivanjem. To za sobom povlači činjenicu da se upravo jedino „potvrđujući nihilizam, prolazeći sve njegove faze, može uzdignuti iznad njega, i jedino je prolazeći taj put, taj nihilizam moguće i prevladati“. Međutim, samim tim što se uviđa kako se idealni svijet ne može ostvariti u okvirima realnog svijeta, najviše vrijednosti se obezvrjeđuju, a njihova obaveznost se dovodi u pitanje“. (Isto).

dnevnik“, i to dnevnik „brodolomnika“ u „noći sveta“: „Vodi ga daleka svetlost nekog novog početka. Mračan i tragičan pejzaž biva osvetljen dubokim filozofskim uvidima i snažnim eshatološkim vizijama“.³

Po ruskom filozofu Aleksandru Mihajlovskom, još nije dovoljno uočen zahtev Petera Travnija, priređivača ovih svezaka, da se u obzir uzme Hajdegerovo odbijanje svođenja filozofskog mišljenja na akademski diskurs, i njegova izgradnja sopstvenog dela kao svojevrsne „ezoterijske inicijative“.⁴

Mihajlovski ukazuje da Hajdeger, poput Platona, želi da ljude oslobodi života među pećinskim senkama: „Oslobođanje od okova kod Platona dešava se pomoću neke nepoznate sile. I Hajdeger takođe razmišlja o toj sili, bez čijeg učešća je nemoguće doći do samog sebe, do slobode i istine“.⁵

Potreban je, po Hajdegeru, svojevrsni „filozofski alpinizam“, da bi se stvari sagledale „odozgo“, a ne iz pukosti prizemnog. „Crne sveske“ su, sa takvog stajališta, svojevrsno pismo „budućim ljudima“, o kojima je maštao i Niče.

Zato Hajdeger, po mišljenju Mihajlovskog, u doba nastanka svojih beležnica, ostaje u nemačkoj provinciji, a ne ide u Berlin. Njegova, da tako kažemo, *nadprovincijska provincijalnost* je „ezoterična“, ispunjena osećanjem *prožetosti*, *neodstupnosti*, onog *sopstvenog*, *radosti* i *slobode*, *ćutanja* kao *tihovanja*. Iz samoće kao *stvaralačke usamljenosti*, koja nije isto što i puka izolovanost individue, nastaju dela trajne vrednosti. Čak i kada je nastupila teška 1941. godina, Hajdeger u usredsređenosti, u skromnoj, ali postojanoj, ozarenosti zbog misaonog bivanja na izvorištima bitija nalazi svelek kojim se vida od užasa rata.

Prva „Crna sveska“, kaže Mihajlovski, počinje pričom o povratku sebi. Put je moguć preko znanja koje je osnova ezoterijske inicijative. To je, kako već rekosmo, put Platonovog filozofa koji se vraća u pećinu da bi pomogao bližnjem.

Ezoterijska priroda Hajdegerove misli jasno se može videti, tvrdi i koleginica Mihajlovskog, poznata Piamuna Gajdenko: „On odbacuje onaj oblik filozofiranja koji se rukovodi razumom što se poima kao jasno i definisano mišljenje, kao 'svetlost', i hoće da stvori novu formu u skladu sa poimanjem istine kao 'skrivenosti otkrivenoga'. Takav tip mišljenja ima ezoterijski karakter, i, s jedne strane, podseća na mišljenje presokratovaca, a s druge, približava ga misticizmu Ekharta i Bemea“.⁶

3 Danilo Basta: *Crne sveske i Hajdegerov antisemitizam: Hermeneutičko – kritički pregled*, Dosije, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2020, 19.

4 Александр Михайловский, Начало „Черных тетрадей“: эзотерическая инициатива Мартина Хайдеггера, https://sociologica.hse.ru/data/2018/06/30/1153085398/SocOboz_17_2_62-86_Mikhailovsky.pdf

5 Isto.

6 Isto.

Mihajlovski nastojava na tome da Hajdegerova filosofija u „Crnim sveskama“ pretpostavlja usamljenost kao živ uzajamni odnos mišljenja i postojanja, koji se izražava snagom i srčanošću preživljavanja, uz ćutanje i sabranost. Pokretom ka autentičnom, sopstvenom, kao i zbog odlučnosti da se svoj put ne napušta, raste poverenje koje ćoveka okrićauje i oduševljava za buduće delanje. Ezoterijska inicijativa je namenjena malom broju istinskih znalaca koji stiću slobodu tako što poznaju istinu. Odnos između znanja i istine nije bezlična i beživotna mogućnost verifikacije ili falsifikacije, nego pripadnost onome jezgrenom, koja ćoveka vraća samom sebi.⁷

Basta prelistava „Crne sveske“

U uvodu svoje knjige, Danilo Basta istiće da ga je tema Hajdegerovog antisemitizma zanimala od 2014. godine, kad su se „Crne sveske“ i pojavile u Sabranim delima. Hajdegerova priljubljenost uz nacionalsocijalizam i Hitlera bila je poznata i ranije. Još 1946, Karl Levit je objavio ogled o političim posledicama Hajdegerove filosofije, da bi ga njegov francuski apologeta, Fransoa Fedije, 1967. godine branio od napada. Stvari su se izvesno vreme stišale, a onda je, krajem osamdesetih godina 20. veka, veliku pažnju privukla knjiga Viktora Farijasa o Hajdegerovom nacizmu.

Konačno, posle pojave „Crnih svezaka“, Hajdegerovo filosofiranje u senci kukastog krsta pobudilo je novu pažnju, pa Danilo Basta istiće da se njegova sopstvena knjiga bavi polemikom koju su te sveske pokrenule u Evropi i svetu. Autor naglašava da je panoramski prikaz polemike pisao da bi, između ostalog, pomogao budućim mladim istraživaćima. (Ovaj plemeniti zadatak sasvim je ostvaren: knjiga je, kako smo već naglasili, pravi vademecum za sve koji žele dalje, i više).

Priredivać „Crnih svezaka“ u Sabranim delima, Petar Travni, baveći se mislićevim antijevrejstvom, preko noći je postao medijska zvezda, ćak i u tabloidima. „Crne sveske“, svojevrsni dnevnik mišljenja, nastale posle „Bivstva i vremena“, kada se filosof iz Meskirha od fundamentalne ontologije okrenuo mišljenju „događaja“, i za koje je Hajdeger smatrao da su trajno znaćajne (jer, kako je govorio Lajbnic – ko me poznaje samo na osnovu objavljenog, ne poznaje me uopšte), postale su predmet rasprave ćak i među onima koji se nikad nisu zanimali za filosofsku misao. Reflektorska svetlost baćena je, pokazuje Basta, na mislića koji je svojevremeno verovao u mogućnost „duhovnog nacionalsocijalizma“.

Posle „Crnih svezaka“, frajburški profesor Ginter Figal povukao se sa mesta predsednika Hajdegerovog društva. Rekao je da to ćini jer je „Hajdegerova upletenost u nacionalsocijalizam veća nego što smo do sada mogli

7 Isto.

znati“.⁸ Dodao je: „Uprkos Hajdegerovoj velikoj simpatiji za nacionalso-cijalizam, nisam mislio da on namerno i sa uverenjem daje antisemitske izjave, uz to još s tolikom infamijom. Bio je to snažan povod da razmislim o svom odnosu prema Hajdegerovoj ličnosti“.⁹

Njegova zamenica, Donatela Di Cézare, Figalovo povlačenje je nazvala gestom koji nije filozofski, a kasnije se i sama uklonila sa dužnosti. Traženo je da se Hajdegeru oduzme počasno građanstvo, odličje što mu ga je dodelio rodni grad, i da se ime gimnazije u Meskirhu promeni, da više ne bi podsećala na filozofa koji se, mnogi tvrde zauvek, politički i istorijski kompromitovao.

Svega toga ne bi bilo da se nemački mislilac, bilo kada, ogradio od misaonih lutanja tridesetih godina 20. veka. Čak i da je ostavio „Crne sveske“ sa zapisima kakvi jesu, ali da ih je *fusnotirao* jednim iskrenim „Pogrešio sam“, sve bi bilo drugačije.

On to, ipak, nije učinio. Samo je zaveštao da se beležnice objave kad prođu decenije od njegove smrti.

Poslao je poruku budućima. Možda će ga oni shvatiti, zar ne?

Danilo Basta ukazuje da je Hajdeger očekivao da se „Crne sveske“ pojme kao svojevrsne *neupadljive predstraže* i *zaštitni položaji* na putu ka novom početku, ali i kao bitan deo njegovog mišljenja.

Pa šta je to Hajdeger pisao o Jevrejima?

Šta se crni u „Crnim sveskama“?

Osnovna Hajdegerova ideja, od koje filozof kreće u analizu „ontologije“ jevrejskog postojanja jeste da su oni koji su srasli sa tlom sasvim drugačiji od onih koji nisu srasli sa njime i koji se nalaze u statusu „nomada“. Prvi su, bilo kao pojedinci, bilo kao narod, autohtoni, a drugi su obeskorenjeni i lišeni čvrstog oslonca. Basta ističe: „Onaj ko je srastao sa tlom, koji je za nj čvrsto vezan, bivstvuje na drukčiji način ko sa tlom nije srastao, ko od njega nije neodvojiv. Onaj prvi, bilo da je reč o pojedincu ili narodu, jeste autohton, sa jasno uobličnim identitetom. Onaj drugi je nomad, lutalica, bez korena i čvrstog oslonca“.¹⁰

To jest, jedni su Nemci, drugi su Jevreji.

Dok je nemački narod dubinski povezan sa tlom iz koga je ponikao, zbog čega ima punu autohtonost, Jevreji nisu takvi – oni su lutalački neukorenjeni.

Basta naglašava da je Hajdeger smatrao kako nemačka „autohtonost“ nalaže ovom narodu da ostvari svoju istorijsku misiju, što on ne može da

8 Isto, 28.

9 Isto.

10 Isto, 34.

učini osim pomoću države koju treba da, iz korena, obnovi. Uklješteni između Amerike i Rusije, koje su, prva kapitalizmom, druga komunizmom (a obe tehnikom) porobljene u neautentičnom načinu postojanja, Nemačka je prizvana da Evropu vrati njenoj prvotnosti.

Hajdeger o Jevrejima, kaže Basta, piše kao o nomadima čija je egzistencija površna. Za razliku od njih, Nemci su ukorenjeni. Upravo zbog ukorenjenosti oni imaju svoju povesnu veličinu, i dužni su da ostvare misiju svedočenja „novog početka“ evropske misli i delanja. Hajdeger smatra da je glavna osobina jevrejstva prisvajanje kulture kao sredstva moći, i da je svaka inteligencija koja nije „srasla sa tlom“ neka vrsta jevrejske inteligencije.

Tome treba dodati i jevrejsko „manipulatorstvo“. Dok u ratovima najbolji Nemci prolivaju krv, svetsko jevrejstvo upravlja događajima iz senke. Kako kaže Donatela Di Čezare: „Manipulacija je figura jevrejstva“.¹¹

To jest, opet po njenom tumačenju Hajdegerove misli: „Ratničkim imperijalizmom i humanitarnim pacifizmom, a oba su izlivi metafizike i različiti samo sa jednog onto-istorijskog aspekta, upravlja jevrejska manipulacija“.¹²

Jevreji su, svakako, kalkulanti, smatrao je nemački filosof: „Jedan od najskrivenijih oblika *onoga što je džinovsko*, a možda i najstariji, jeste žilava spretnost računanja i virmanisanja i mešanja, čime se zasniva ne-sraslost sa tlom svojstvena jevrejstvu“.¹³

Prema Danilu Basti, iz ovakvih Hajdegerovih stavova nazire se nešto „zloslutno i opasno“.¹⁴

Ipak, objektivan je Basta, Hajdeger nije bio „rasni“ antisemita. On je, pozivajući se na promišljanje činjenice da su veliki proroci bili Jevreji, jednoj od svojoj beležaka dodao i „napomenu za magarce“ – tvrdnju da njegov poziv na razmišljanje o jevrejstvu proroka nema nikakve veze sa antisemitizmom. O njegovom „ne-rasnom“ antijevrejskom stavu pisao je i Karl Jaspers: „U Hajdegerovim javnim, štampanim izjavama ne nalazi se nijedna antisemitska napomena. On nije imao, kao što znam iz dvanaestogodišnjeg druženja, antisemitskih instinkata. Odbio je da kao rektor okači doneti plakat: 'Jevrejin koji govori nemački, laže'. Međutim, u postupanjima kao rektor sprovodio je antisemitski obrazložene mere. U pismu jednoj partijskoj instanci znao je da piše o 'Jevrejinu Frenkelu'. U poslednjim razgovorima koje sam s njim imao 1933, znao je da govori o opasnosti od međunarodnog jevrejstva.“¹⁵

11 Isto.

12 Isto, 99.

13 Isto, 35.

14 Isto, 36.

15 Isto, 63.

Navodeći, u svojoj knjizi, pismo Hajdegerovog sina Hermana, koji, na osnovu činjenica o prijateljstvu njegovog oca sa Jevrejima (od Huserla do porodice Silaši), pa čak i imena njegovih jevrejskih ljubavnica (Elizabete Blohman, Hane Arent), Danilo Basta ukazuje da takvi lični odnosi ne znače da Hajdeger kao mislilac ili javni delatnik nije mogao da ima anti-jevrejske predrasude ili postupke. Naprotiv! Za njega jevrejsvo nije bilo „pojedinstvo“, nego šira pojava u svetu koji se, na ovaj ili onaj način, našao na udaru jevrejske manipulacije svetskim procesima u senci trijumfa tehnike kao ostvarene evropske metafizike.

Herman Hajdeger je isticao: „Moj otac imao je kritički stav prema jevrejsvu a da nije bio antisemita. Danas se to razlikovanje, posle Aušvica, jedva može izvesti“.¹⁶

Ali, šta ćemo sa ozbiljnom i argumentima snabdevenom tezom da je Hajdeger u jevrejsvu video svojevrsnu prepreku za „novi početak“ Zapada? Kao što, prema Danilu Basti, kaže Peter Travni: „'Svetsko jevrejsvo' je postavilo sebi za cilj da osujeti posebnu nemačku ulogu u filozofskoj sudbini Zapada, koju je Hajdeger ustvrdio“.¹⁷

Hajdeger je, ponavlja Basta, jevrejsvo povezivao sa racionalističkom metafizikom i kalkulantsvom, koji su evropsku misao doveli u ćorsokak, pa sada ta ista misao ne može „slobodno da diše“. Jevrejin Marks je, po Hajdegeru, duh sveo na biološko, *nadgradnju* na *bazu*, a to je dovelo do komunističkog nihilizma.

Iako nije bio rasista, Hajdeger je uspeo da Jevreje izjednači sa svetom tehnike, a ovo ga je vodilo u opasne zaključke, o kojima Basta piše kao o posledici stava da su sami Jevreji sebe izložili stradanju jer su, kao „agenti tehnike“ i „kalkulanti“, pohrlili ka propasti: „Nihilizam tehnike, koji je njoj imanentan, doveo je Jevreje do nestanka u onome Ništa, do pretvaranja samih sebe u Ništa. Zbog metafizičkog samouništanja Jevreja u njima, logori se pokazuju, takoreći, kao metafizički zavodi! /.../ Jevreji su žrtva samih sebe kao saveznika metafizike i pobornika tehnike. To nije ništa drugo nego samouništenje u tehničkoj pustinji čiji su nastanak i širenje prouzrokovali sami Jevreji.“¹⁸

Posle rata, Hajdeger se ne kaje, duboko uveren da misao koju izlaže ne može da bude **lažna misao**. On piše Markuzeu, koji je zapanjen njegovom moralnom neosetljivošću prema genocidu nad jevrejskim narodom: „Teškim opravdanim prigovorima koje Vi izričete 'o jednom režimu koji je ubio milione Jevreja, koji je teror pretvorio u normalno stanje, a sve što je stvarno bilo povezano s pojmom duha i slobode i istine preokrenuo

16 Isto, 106.

17 Isto, 109.

18 Isto, 54.

u njegovu suprotnost', mogu samo da dodam da umesto 'Jevreji' može da stoji 'Istočni Nemci' i tada bi to tačno tako važno za jednog od saveznika, s tom razlikom što je svetskoj javnosti poznato sve što se događa od 1945, dok je krvavi teror nacista stvarno bio držan u tajnosti od nemačkog naroda.¹⁹

Dakle, Istočni Nemci, koji stradaju pod Sovjetima su prave žrtve, za koje zna ceo (na nemačke patnje krajnje neosetljivi) zapadni svet, a Nemci o stradanjima Jevreja pod nacistima nisu znali ništa. Mada su i Nemci znali; naravno da su znali. Ne u onoj meri u kojoj su to znali neposredni izvršioци genocida iz njihovog naroda, slepi obožavaoci firerove volje – ali, nacizam je, među Nemcima, od početka progonio Jevreje zato što su Jevreji. Znao je i Hajdeger, koji svom bratu Fricu 13. aprila 1933. godine piše: „Na osnovu zakona o činovnicima, u mojoj struci će ovde *nestati* (podvukao V. D.) tri Jevrejina, tako da ću morati da radim sasvim sam, bez asistenata“.²⁰ Upotreba reči „nestajanje“ – iza koje se krije otpuštanje sa posla na rasnoj osnovi – govori sama za sebe.

Tumač Hajdegerovog antijevrejskog stava, Johanes Friče, kaže da nemački filosof nije samo ćutao. On je, tvrdi Basta, i Aušvic hteo da dovede do ćutanja: „Može se smatrati Fričeovom interpretatorskom zaslugom što je upro prstom na Hajdegerovo predavanje 'Pitanje o tehnici', kao i na njegova čuvena bremenska predavanja s početka pedesetih godina, u kojima je slušaocе/čitaoce lagano vodio ka 'po-stavu' (Ge-Stell) i aluzivno, bez imenovanja, ka Aušvicu, pokazujući da za Aušvic nisu odgovorni Nemci, nego upravo 'Ge-Stell'! U tom kontekstu je kazana najupečatljivija, najteža i najsnažnija Fričeova reč o Hajdegeru – da je ovaj, naime, pokušao da, 'ćuteći, Aušvic dovede do ćutanja'. Nije manje snažna ni njegova teza, čiju istinu pomenuta predavanja potvrđuju i posvedočuju, 'da je Hajdegeru bilo stalo do toga da uništavanje Jevreja dovede do zaborava'. Razume se, uništavanje Jevreja u nacionalsocijalističkoj Nemačkoj, a zaborav toga uništavanja u poratnoj Nemačkoj.“²¹

Posle čitanja Bastine knjige, postaje (opet i opet) jasno da Hajdeger nije samo „misljeno zalutao“ u nacionalsocijalizam. On ga, u datom trenutku, smatrao izbavljenjem Nemačke. Svom bratu Fricu pisao je, još 18. decembra 1931. godine: „Nije više reč o sitnoj partijskoj politici – *nego o spasavanju Evrope i zapadnjačke kulture*. Ko to još ni sada ne shvata, taj je vredan da bude smrvljen u haosu.“²²

Pouke bratu Fricu ukazuju na doživljaj Hitlera kao svojevrzne mesijske figure epohe: „Čitav pokret (nacionalsocijalistički – D. B.) ne smeš

19 Isto, 56.

20 Isto, 85.

21 Isto, 227–228.

22 Isto, 83–84.

posmatrati odozdo, nego polazeći od Firera i njegovih velikih ciljeva. Ja sam juče stupio u partiju, ne samo iz unutrašnjeg uverenja nego iz sve-
sti da su samo na tom putu mogući pročišćavanje i razbistravanje čitavog
pokreta... Preuzimanjem rektorstva stavljen sam iznenada pred nove za-
datke... Ali se sada više ne sme misliti na sebe sama, već samo na celinu
i na sudbinu nemačkog naroda koji je ugrožen“.²³

Ovaj, po Basti, nenadmašni „majstor samoinscenacije i samostili-
zacije“,²⁴ kasnije, kad je rat prošao, našao je niz izgovora za svoje držanje
u trenucima Hitlerovog dolaska na čelo Nemačke. No, ozbiljnom istra-
živaču je jasno da je, u *nedoba*, Hajdegerova retorika bila prožeta pateti-
čnim tonom čoveka koji se opredelio i izabrao, stavši na put svenarodnog
jedinstva, čime je „iskreno i duboko *prihvatio* mesijanskog firera, pokret
i njegove uzvišene ciljeve“.²⁵

U dubinama te, na prvi pogled neshvatljive, fascinacije nacističkim
„niskočelcima“ (izraz Milana Brdara), nalazilo se nešto tamno i teško, što
je Žan Lik – Nansi nazvao samomržnjom Zapada, nastalom, po svemu su-
deći, još u doba kada je Hristos bio zamenjen „vikarom Sina Božjeg“, rim-
skim papom, i kada se hrišćanstvo, kao religija ljubavi, pretvorilo u ono
„ljudsko, suviše ljudsko“, što je vodilo „smrti Boga“ opisanoj u Ničeovoj
„Veseloj nauci“. Osenjen tom samomržnjom, napuštajući rimokatoličku
misao o svetu i čoveku, ali i celokupno hrišćanstvo kao mogući odgovor,
Hajdeger je pokušao da pobegne u presokratovsku Evropu, da se skloni
od posledica „evropske metafizike“.

Ko ne voli sebe, ne voli ni druge. I to je opasno. Jer, kada drugi po-
stane predmet mržnje, rešenje može biti samo „konačno“: obračun. Pripa-
dajući narodu koji je preživio Jasenovac i Jadovno, Kragujevac i Kraljevo,
Danilo Basta je čitao Hajdegera sa *srbcidom na umu*: „U liku Jevrejina, taj
drugi je bio na dohvat ruke. (Na drugom mestu i/ili u drukčijim okolno-
stima, taj drugi je moga biti, recimo, Srbin, ili Rus, ili...)“²⁶

I bio je – ne samo Jevrejin, nego i Srbin i Rus. Još pre 22. juna 1941.
godine to je bio i Rus.²⁷

23 Isto, 86–87.

24 Isto, 91.

25 Isto, 89.

26 Isto, 118.

27 Predrag Milojević, u svojim sećanjima, piše kako je to izgledalo u slučaju
Hitlerovom, kada se firer sreo sa Tamakijem, dopisnikom japanskog lista „Niči-
niči“: „Dok je malopre na zboru govorio o boljševizmu kao zarazi koju širi belo-
svetski zarazni jevrejski duh lišen nacionalnog korena, zarazi koja predstavlja opa-
snost za sve nacije – on sada ovde pred japanskim novinarom (ignorišući mene)
objašnjava boljševizam kao jedan novi vid ruske, odnosno sovjetske opasnosti. Isto
onako, kaže, kao što su se ranije ruski ekspanzionisti služili panslavizmom kao

Zato je knjiga Danila Baste dragoceno svedočenje mogućnosti angažovanog znanja koje nikad ne biva dvodimenzionalno i ideologizovano, ali koje nas opominje na neophodnost budnosti u svetu u kome i misao može postati ne samo gnoseološko oruđe, nego i ubistveno oružje. Bastina knjiga je značajan doprinos našoj filosofiji, ali i istorijskoj svesti, koje, kako kaže Žarko Vidović, nema bez svesti o zlu.

Hajdeger i vođenje u ponor

Odakle fascinacija Hitlerom i nacizmom kod jednog takvog mislioca kakav je Hajdeger?

Da li je slučajna ili proizilazi iz njegovog načina mišljenja?

Videli smo da se to pitanje postavljalo odavno, i da odgovora nikad nije dosta. Videli smo šta „Crne sveske“ imaju da nam saopšte. I to je važno. Jer, Hajdeger se u istoriji novije evropske filosofije ne može *ni preskočiti, ni zaobići*.

Nikako ne smemo zanemariti činjenicu da se dotični mislilac pojavio posle Prvog svetskog rata, kada je nastupila smrt Evrope kakva je do tada bila poznata Evropljanima.

Pojavila se „izgubljena generacija“ – ljudi koji su, kako bi rekao pesnik Dušan Vasiljev, gazili u krvi do kolena i ostali bez snova.

Oni su očajni: Bog je „umro“, i mora se početi iz početka. Da bi uopšte bilo smisljeno živeti.

Po Milanu Brdaru, Martin Hajdeger, kao nepriznati pripadnik „izgubljene generacije“, gradi „egzistencijalnu ontologiju iz iskustva urušenosti i besmisla, ne samo Nemačke, nego i Evrope“.²⁸

Kada se pojavio Hitler, koji je, i svojim izgledom, bio kombinacija očajanja i odlučnosti, tipičan plod duha posleratne Evrope, Hajdegeru se učinilo da je u pitanju harizmatički vođa, pouzdani obnovitelj domovine i novorođena nada: „Hitler je i za njega bio u dosluhu sa Sudbinom, kao što je Dekart iz svog bezdana žudeo dosluh sa Bogom. Kako su Hitlera počeli masovno da imitiraju, tako je i veliki filozof obukao braon košulju, zategao opasač i suzio brkove, prema novoj modi, pre nego što je ušao

oruđem za postizanje svojih nacionalističkih ciljeva, tako se oni sada služe marksizmom u sprovođenju svojih imperijalističkih smerova. Opasnost je ista, s tim što je sada još veća jer je kamuflirana varljivim socijalističkim teorijama. Stoga Japan u Aziji i Nemačka u Evropi imaju ulogu i dužnost da svetu otvaraju oči za novu imperijalističku opasnost koja se javlja u vidu boljševizma i da prednjače u odbrani svetske civilizacije od slovenske nekulturne najezde“ (Predrag Milojević, *Bio sam prisutan / Sećanja*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1980, 68–69).

28 Milan Brdar, *Um crne šume: Uspon i pad Martina Hajdegera 2*, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 2017, 234.

u slušaonicu. Nešto istočnije, u isto vreme, svi su imitirali Staljina, sve s frizuroum češljanom preko temena i širokim bačuška – brkovima“.²⁹

Naravno da je Hajdegerov hitlerizam sramna zabluda, ali, podseća nas Brdar: „Zar nije Hitler bio na naslovnoj strani 'Tajmsa' kao evropski čovek godine 1938? Da, da, a slanje Jevreja u konclogore teklo je uveliko. To nije sprečavalo premijera Lojda Džordža da na ceremoniji proglašenja Hitleru, sa suzama radosti u očima, pokloni njegov, dakle Hitlerov, portret u ulju.

Bio je tu i vrli Vinston Čerčil s genijalnim rečima da je takav čovek danas potreban Evropi! Nisu sanjali da ga je Evropa već dobila, i da će to platiti krvlju, znojem i suzama. Kako bi, kad im je bio divan dok su maštali kako da ga gurnu na SSSR, radi uništenja komunizma i pljačke ruskih resursa! Jedno je Hitler bio do 1939. – čovek Evrope, a drugo, posle te godine – bandit, ubica i, na kraju, monstrum. U svakom slučaju, neprijatna i nepriznata istina Evrope i Zapada“.³⁰

Do danas.³¹

Ima, međutim, u samom razvoju Hajdegerovog mišljenja nečeg što ga vodi ka nacizmu i fireropoklonstvu. Činjenica je, kaže Brdar, da je etička pozicija „Bića i vremena“ prazna, pošto je smeštena na nivo „nulte“ egzistencijalne situacije; ne mireći se sa pukim postojanjem koje stremlji ka smrti, čovek tek treba da nađe smisao i postavi temelj svog etičkog opredeljenja. Iako je Hajdeger Karlu Levitu posle 1945. rekao da se za nacizam opredelio na osnovu pojma „istoričnosti“, u pitanju je nešto sasvim drugo. Brdar kaže: „Razlog nije u smislu pojma istoričnosti nego u njegovoj odluci na osnovu procene da će nacizam Nemačku spasti od komunističke opasnosti, vajmarske liberalne demokratije i usuda tehnike“.³²

Kao što je, kod Hegela, filosof sasud u koji se uliva Apsolutni duh, tako se u Da-sein uliva istina bića, pri čemu rasvetljavanje dolazi od bića samoga, a ne od čoveka. S obzirom na to, kaže Brdar, ovakvom samoraskrivanju Da-seina odgovara pojava harizmatske ličnosti, svojevrsnog posrednika između ljudi i bogova, čovečanstva i sudbine bića. Posrednik nije i ne može biti puki smrtnik. Jer, kako ističe Brdar, i „čovek stutvuje u svojoj suštini samo tako što ga biće oslovljava, samo ako stoji u rasvetljenosti, na čistini bića“.³³

29 Isto.

30 Isto, 235.

31 Predrag Milojević podseća čitaoca: „U Engleskoj su se konzervativci oko predsednika Vlade Čemberlena i ministra inostranih poslova lorda Halifaksa držali devize: 'Bolje Hitler nego Staljin'. U 'fireru' su gledali branioca Evrope i zapadne civilizacije od crvene 'istočnjačke opasnosti'“. (Predrag Milojević, isto, 74).

32 Isto, 237.

33 Isto, 242.

Na toj čistini, po pozivu onog najsuštastvenijeg, iznenada – javlja se Hitler.

Tako se priviđa filozofu iz Meskirha.

Brdar smatra da istorijsko iskustvo 20. veka (i kada je u pitanju nacizam, ali i kada je u pitanju komunizam), ukazuje na svojevrсни savez „političkih neandertalaca“ sa „naivnim transcendentalcima“. Tu Hajdeger nije izuzetak – on je od sebe pravio lakrdiju „kada je pojmove tubića, egzistencije i suštine raubovao u propagiranju varvarske ideologije, jer mu se priviđala kao slamka spasa civilizacije“.³⁴

Takođe, po Brdarovom uverenju, Hajdeger je pao pod uticaj Ernsta Jingera koji je smatrao da se svet mora podvlastiti naložima univerzalne moći, za koju su se, između dva svetska rata, nadmetali komunizam, nacizam i liberalizam. Jingerov „Radnik“ ulazi u boj umesto, istorijski već odavno potrošenih, kraljeva, plemića i građana, što zahteva „totalnu mobilizaciju“ države u ratne svrhe, pa nijedna oblast života ne može ostati autonomna. Pruska vitezštva „zastarelost“ dovela je, smatra Jinger, do poraza Nemačke u Prvom svetskom ratu, dok je obescorenjenja Amerika, koja se „totalno mobilisala“, izašla kao pobednik. Sovjetski Savez je, sa petogodišnjim planovima, takođe jasno pokazao svoju mobilizatorsku moć. Prošlo je vreme buržoaske sigurnosti, upozorava Jinger; sada Radnik kreće u veliki, možda potonji, rat koji se već naslućuje na obzorju vremena. Radnik je slika sadašnjosti i budućnosti ne samo u Sovjetskom Savezu, nego i u Nemačkoj. Zato je Hajdeger u rektorskom govoru 27. maja 1933. godine i besedio o neophodnosti da se u poduhvatu sveobuhvatnog preporoda udruže *radnici rukom* i *radnici čelom*.³⁵

Brdar zapaža: „Pošto je Vajmar video kao pećinu, nije mogao na vreme da shvati da su Nemačku iz nje izveli neandertalci, koji će zemlju tek pretvoriti u praistorijsku pećinu. /.../ Nacistička revolucija za njega je bio Događaj (Ereignis) zaokreta (Kehre), početak prisvajanja bića i čoveka u konačno uočenoj autentičnosti“.³⁶

Hitler je Hajdegeru bio čovek koji će teoriju (njegovu!) pretvoriti u svenemačku praksu, u put ka autentičnosti. Tragikomično je verovao da filozof može biti učitelj političkog vođe. Kao što je Hegel video Napoleona kao inkarnaciju Svetskog duha, a sebe kao potencijalnog sekretara Napoleonovog i tumača njegovih slavniha dela, tako se i Hajdegeru činilo da je baš

34 Isto, 243.

35 Hajdeger se, u svom predavanju u Tibingenu 30. novembra 1933, pita: „Zar student oduvek nije bio radnik?“ (Viktor Farijas, *Hajdeger i nacizam*, prev. Jelena Stakić, Zoran Stojanović, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1994, 143).

36 Isto, 246.

on „Hitlerov Hermes“: „Adolf je ispunjavao osnovni kriterijum: kao Da-sein između bogova i ljudi, što ne može da bude svako, ali može Niko i ništa, kao nikogović – jer se kroz takvog biće najbolje izražava. I dok je za sve koji su imali oko da vide bio egzistencijalna nesreća u uniformi, Martinu nije smetao njegov lik između lokalnog brice i Čaplinovog Šarla. Uostalom, lik je površina, važna je suština! I pošto je u njegovoj harizmi video personifikaciju nemačkog tubića i svetske sudbine, mogao je da se oduševljava i njegovim rukama, uz naglašavanje kako „obrazovanje nije važno“ /.../“³⁷

Ako se, kaže Brdar, *božansko* i *svetost* odvoje od Boga, koji, po Niče, neizbežno umire, onda se i božansko i svetost mogu prilepiti za bilo šta, pa čak i za očitog očajnika – Hitlera. Hajdeger zato i nije bio slučajno uz firera. Ovo *političko* – *metafizičko* opredeljenje, kako vidimo, potiče iz druge faze njegovog mišljenja, u kojoj je dotični molera iz Braunaua na Inu sazirao ne samo kao nemačku i evropsku, nego i kao svetskoistorijsku figuru, kojoj on treba da postane putovođa.

Od nacista se, smatra Brdar, Hajdeger distancirao lično, ali ne i politički. Napustio je mesto rektora, jer se Hitler obračunao sa njegovim prijateljem i zaštitnikom, Ernstom Remom, vođom jurišnih odreda, koji je, na svoj način, verovao u revoluciju i neizbežni sukob sa krupnom buržoazijom, sa kojom je firer sklopio savez.³⁸ Čak i 1936. godine, Hajdeger je nosio kukasti krst na reveru, i u zemlji i u inostranstvu, i denuncirao „politički nepouzdan“ kolege.

37 Isto, 249.

38 Predrag Milojević, pišući o „noći dugih noževa“, kada je Hitler raskrstio sa Remom i revolucionarnim duhom „jurišnih odreda“, naglašavao da je firer još pre te noći krenuo u kompromise ne samo sa buržoazijom, nego i sa nemačkom vojskom, koja mu je bila neophodna za buduće ratove. Radikalnog Rema je svojeremeno voleo, a generale je, isto tako, pre dolaska na vlast, mrzeo, ali su mu generali bili potrebni nego „razbarušeni“ Rem. Inače, kaže Milojević, jedino je Rem bio sa Hitlerom na „ti“. Pored krupne buržoazije, vođa naci – jurišnika smatrao je da je neophodan obračun i sa starim generalima, jer revolucija mora doneti sve novo: „Rem je imao nezgodnu manu: bio je homoseksualac. /.../ Međutim, Hitler ga je uvek pokrивao svojim autoritetom. /.../ Doduše, u govoru koji je održao posle čišćenja SA, Hitler je Removo likvidiranje obrazložio visokim nemoralom koji se širio u vrhovima jurišnih odreda. Pravi razlog je, naravno, bio drugi. /.../ Rem i njegovi najbliži doglavnici pobijeni su u noći 30. juna 1934. na spavanju u luksuznom hotelu letovališta Vanze u blizini Minhena. Hitler je lično predvodio kaznenu ekspediciju koja je izvršila masakr. Visokog komandanta jurišnih odreda Hajnesa, koga je zatekao u krevetu sa jednim prijateljem, lično je ubio iz pištolja. Jedino je Remu ostavljen revolver da se sam ubije. On to nije hteo. Vikao je: „Neka Hitler dođe da me ubije!“ Ubijen je s leđa dok je još dozivao Hitlera. /.../ Pored sve svoje nastranosti, Rem i njegovi doglavnici su verovali da nacionalsocijalistička revolucija nosi neku socijalnu podlogu, da je ona revolt malog zapostavljenog čoveka protiv oligarhije i kastinstva. U noći „dugog noža“ zatrven je poslednji trag tog ideji“. (Predrag Milojević, Isto, 90,91,94).

Da nije voleo Jevreje, videlo se i pre „Crnih svezaka“ – netaktičan u krajnjoj meri, raspojasano arogantan, Hajdeger je, ističe Brdar, čak i Jaspersu, mužu jedne Jevrejke, pričao o „jevrejskoj zaveri“ na međunarodnom nivou. Uglavnom je odbacivao doktorske disertacije jevrejskih kandidata; pošto se i ranije borio protiv „jevrejizacije“ nemačkog duha, nacizam mu je bio oruđe da se „pročisti Univerzitet“. Doduše, smatra Brdar, sve pomenuto ne isključuje mogućnost da je ponekom Jevrejину lično pomogao. Naročito je bio sraman njegov odnos prema Huserlu, kome je svojevremeno, kao odani učenik, posvetio „Biće i vreme“, ali kome je, čim je postao rektor u Frajburgu, trajno okrenuo leđa.

Plebejac, spreman na sve, nije, kao ni Hegel, hteo da bude običan profesor, nego se nadao i vlasti, toj, po Brdaru, večnoj fatamorgani filozofskog srca: „A ako je mislio da prevaspitava nacističke niskočelce, bio je ne samo naivan, nego i neviđeno glup. Pošto nije imao dara za procene karaktera, nije vredelo da im osmotri lica, odakle se, inače, lako očitavao kapacitet za prosvetčivanje. Ništa od toga 'nije zapažao' jer je ostao zablenut u 'Adolfove ruke'“.³⁹

Zato je i besedio svojim slušaocima da, kad vođa govori o obrazovanju na osnovu nacionalsocijalističke slike sveta, on to ne čini upotrebom pukih ideoloških parola, nego na temelju jednog projekta sveukupnog preobražaja – kako Nemačke, tako i Evrope. Jer, po Hajdegeru, „nacionalsocijalizam nije neka doktrina, nego je preobražaj nemačkog sveta od dna do vrha, a, kako verujemo, takođe i evropskog“⁴⁰. Baveći se, 1934. godine, „nacionálnom fundamentalnom ontologijom“, tvrdio je da se rešenje jasno vidi u ličnosti Hitlerovoj. To je, kaže Brdar, bila „parafilozofska bajka“ o *Ja koje je postalo Mi*. Kao rektor, sklon brzom i lakom oduševljenju, često je sebe činio i komičnim: pojavljivao se na ozbiljnim skupovima odeven kao klovn, u „narodnoj nošnji“ – „crnim kratkim pantaloncima sa hozentregerima, beloj košulji, dokolenicama, sa crvenim prslukom i šeširićem“⁴¹, što ga je, uz redovne pokliče „Hajl Hitler“, činilo nacističkim čovekom od poverenja na Univerzitetu. (Ali, naravno, i predmetom podsmeha među kolegama).

Ushićen izlivima studentskog primitivizma i nasilnosti kao nove snage nemačkog naroda, pokazivao je da ga je obuzela fantazija volje za moć na tragu Jingera i Ničea.⁴²

39 Isto, 255.

40 Isto, 257.

41 Isto, 260.

42 Hajdeger kaže: „Ali, biti primitivan, to znači biti, po svojim unutrašnjim poletima i nagonima, tamo gde stvari počinju, biti primitivan znači biti gonjen unutrašnjim silama. Baš zato što je primitivan, novi je student pozvan da novo okonča znanjem. /.../ Mi poznajemo te mlade ljude, čvrstinu njihovih crta, surovost /.../ njihovog govora, njihov čelični karakter. Taj tip studenta više ne studira u tradicionalnom

Oblepljen iluzijama, *zaslepljen* pojmovnom paučinom koju je sam stvarao, pa je „biće u nadolasku“ prepoznao „u liku egzistencijalne nesreće sa brčićima i razdeljkom, koji je zemlji mogao da donese samo ono što mu se čitalo s lica: očaj i ludilo!“⁴³

Hajdeger nije bio rasista poput Hitlera i Rozenberga. On je nemačku nadmoć sazirao u „ontologiji“, a ne u biologiji. Po Karlu Levitu, pisac „Bića i vremena“ je 1936. godine nemačku misiju u Evropi promišljao na tragu Helderlina i na putu ka presokratovskoj Grčkoj. Ali ipak se i dalje umom zanosio, padao u nemačko kvazimesijansko oduševljenje utvarama moći i veličine. Uostalom, sve je to bilo povezano sa opštim stanjem naroda koji, kako kaže Brdar, tih godina „prolazi kroz ekstatično-halucinogeno iskustvo koje ga je uvelo u ludilo svetske misije“.⁴⁴

To ludilo je, smatra Brdar, osenilo i autora „Bića i vremena“.

Hajdeger je, u nastupajućem „ratu svetova“, mislio da nije dovoljna samo tehnika da bi se pobedilo, nego je neophodan i natčovek kadar da je upotrebi. Rat protiv umorne, metafizičke Evrope, koji treba da joj donese sveži dah „presokratovske“ nevinosti, vodiće natčovek što je ukrotio tehniku. Taj je, uprkos svemu, nepobediv, jer nosi istinu nadolazeće budućnosti, pravdu i snagu sveobnoviteljskog duha. Tako je Hajdeger tumačio nemačke pobeде nad Francuzima 1940. godine. Kada su SAD ušle u rat, nazvao je tu odluku poslednjim činom američkog samouništenja. Dok su Nemci trpeli poraze pod Staljingradom, filosof je u predavanjima o Parmenidu, o gubitnicima na bojnopolju govorio kao o „narodu pesnika i mislilaca: „U nacizmu je video snagu obnove Zapada i pokretačku snagu najveće kulturne revolucije od Platona do XX veka!!!“⁴⁵ Katastrofu na Istočnom frontu 1943. je opet tumačio kvazifilosofski, poistovećujući, kao i Hitler, Nemačku sa Evropom. Gube Nemci – gubi sva Evropa! Dok se oko njega svet ruši, filosofu se priviđa da Nemačka, u stradanju i smrti, spasava stari kontinent od malodušnosti, a samo biće od zaboravljanja suštine istog: „Propast i usamljenost Nemačke u ratu prikazivao je metafizički, kao usamljenost bića, koje prebiva bez bivstvujućih“.⁴⁶

Zato Brdar kaže da „nema ničeg goreg nego kad se u razmatranje aktuelne političke problematike upadne s teškim filozofskim kategorijama kojima tu nije mesto“.⁴⁷ Pretrpevši, prema Brdaru, „udar teških kategorija u glavu“, Hajdeger je služio nacistima samo kao korisni idiot.

smislu. On je uvek u pokretu. Taj student postaje radnik“ (Viktor Farijas, *nav. delo*, 143).

43 Isto, 262.

44 Isto, 263.

45 Isto, 264.

46 Isto.

47 Isto.

Hajdeger i repaganizacija Zapada

Američki hrišćanski filozof Serafim Rouz, u svojoj studiji o razvoju nihilističke dijalektike, smatra da je jedan od stupnjeva u repaganizaciji Zapada bila filozofija koju on naziva *vitalizmom*. Nastala je, smatra Rouz, kao reakcija na liberalizam (u kome apsolutna istina hrišćanstva biva zamjenjena antropocentričnim, sumagličastim „idealizmom“) i realizam (materijalističku filozofiju radikalnog scijentizma 19. veka).

I liberalizam i realizam išli su putem tehnike kao oruđa volje za moć, racionalističkog rešavanja svih ljudskih problema i krajnjeg planiranja društva. Čovek je samo šraf jednog velikog socijalnog mehanizma, i nema bilo čega *višnjeg* čemu bi se moglo stremiti. Realizam je značio preuprošćavanje sveta na putu ka totalitarnoj utopiji. Zato se pojavio vitalizam: hoćemo živi život, a ne pukost tehnike!

Ipak, vitalizam nije značio povratak apsolutnoj istini, pogotovo ne hrišćanskom otkrovenju; bio je to put ka pronalazenju novih, antropocentričnih, naturalističkih ili mutnih „mističkih“ otkrovenja.

Rouz kaže: „Na intelektualnom nivou, vitalizam predstavlja odbacivanje hrišćanske istine zajedno sa izvesnom pseudoduhovnom pretenzijom. /.../ Do sredine XIX veka najosetljiviji mislioci naslutili su perspektivu 'probuđenih' masa, kojima će se okoristiti 'užasni uprostitelji', a u vremenu Ničea, najsilnijeg 'proroka' vitalizma, to predosećanje preraslo je u uverenost. Niče je mogao da vidi kako 'smrt Boga baca svoje prve senke na Evropu' i – mada je 'događaj sam po sebi bio suviše veliki, suviše udaljen, suviše prevazilazio mogućnosti poimanja za većinu ljudi, da bi se pretpostavljalo da će saopštenje o njemu doći do njihove svesti' – ipak je njegovo nastupanje bilo izvesno, a ljudi poput Ničea bili su 'prvorodena i privremeno rođena deca nastupajućeg veka' – veka, podsetimo se, nihilističkog trijumfa.“⁴⁸

Rouz tvrdi da je napuštanje hrišćanske vere kao temelja pogleda na svet donelo masovnu katastrofu koja će se naročito pokazati u 20. veku: „Hrišćanska istina, koju je podrivao liberalizam, a realizam otvoreno napadao, nije samo filozofska istina, nego Istina života i spasenja; i kada među masama, vaspitanim na toj Istini, počinje da uzima maha ubeđenje da ona nije više dostojna poverenja, kao rezultat se ne dobija prosto urbani skepticizam kojim se teše malobrojni liberali, nego duhovna katastrofa gigantskih razmera, čije će se posledice osećati u svim sferama ljudskog života i misli. Mislioci poput Ničea videli su prve senke te katastrofe i bili su u stanju da više ili manje detaljno opišu i predvide neke od njenih

48 Otac Serafim Rouz: Nihilizam, <https://svetosavlje.org/nihilizam/>, pristupljeno 2.2.2021.

posledica; ipak, te se posledice manifestuju u velikim razmerama tek kada ove senke počnu da se prikrajaju u srca miliona ljudi.⁴⁹

Po Rouzu, brzina i bekstvo od stvarnosti su glavne osobine ove epohe, koja živi u stanju stalnog nemira. Ratovi i sve neukrotiviji razvoj tehnike menjaju lice planete. U politici su, po Serafimu Rouzu, najuspešnji oblici vitalizma bili Musolinijev kult aktivizma i nasilja i Hitlerov kult „krvi i tla“. Rouz na uputan način tumači privlačnost fašizma i nacizma ne samo za uznemirene mase, nego i za niz intelektualaca: „Osim masa, otsečenih od svojih korena, koje su glavni objekat njihove eksploatacije, nihilistički demagozi su našli vatrenu podršku, mada ne zadugo, u dovoljno značajnom broju ljudi koji su pripadali intelektualnoj i kulturnoj avangardi. Malo ko od njih je prihvatio nacizam ili fašizam kao „novu religiju“, ali su ih zato mnogi pozdravili kao protivtežu demokratiji, 'nauci' i 'progresu' (to jest, liberalizmu i realizmu) koji su, kako se činilo, obećavali budućnost koju nijedan osetljiv čovek nije mogao da zamisli bez strepnje; njihov dinamizam, 'životnost' i pseudotradicionalizam izgledali su zavodljivo 'osvežavajuće' mnogima, koji su udisali zagušljivu intelektualnu atmosferu tog vremena“.⁵⁰

Životnost: put ka prvotnosti... Ka „presokratovcima“, što da ne?

U knjizi „Postmoderni fašizam: pokušaj uništenja judeohrišćanskog pogleda na svet“,⁵¹ Džin Edvard Veit nastojava na činjenici da se Hitler nije samo obračunavao sa Jevrejima, nego je na umu imao i ozbiljan obračun sa hrišćanima, kad za to dođe čas.

Nacistički odnos prema hrišćanstvu jasno je formulisao Martin Borman, koji je tvrdio, po Džinu Evdardu Veitu, da su nacionalsocijalistički i hrišćanski pogled na svet nespojivi. Dok hrišćanske konfesije narod drže u neznanju, pisao je Borman, nacizam je „naučno utemeljen“. Hitler je, posle rešavanja „jevrejskog pitanja“, nameravao da reši „crkveno pitanje“, verujući da hrišćanstvo mora da satruli kao „gangrenozni ud“.⁵² On sam je bio neka vrsta panteiste *naukopoklonika*, koji je prirodu poistovećivao sa Bogom.

Hitlerovo antihrišćanstvo nastavljalo se na prosvetiteljski obračun sa istim: Volter, koji je vodio odlučnu borbu protiv hrišćanskog nasleđa u Evropi, bio je siguran da je uzrok celokupne evropske porobljenosti

49 Isto.

50 Isto.

51 Gene Edvard Veith: „Modern Fascism“, Concordia Publishing House, St. Louis 1993.

52 O nacističkom antihrišćanstvu videti i: Christopher Tatara, Hitler, Himmler, and Christianity in the Early Third Reich, <https://core.ac.uk/download/pdf/59227099.pdf>, pristupljno 2.2.2021.

„lažnoj religiji“ novozavetno prihvatanje starozavetnog judaizma sa svih njegovim „zabludama“. ⁵³ I rimokatolicizam i protestantizam imali su svoje antijudaističke stavove, i svoje inkvizitorske progone Jevreja; ali, ako Jevrejin postane rimokatolik ili protestant, na njega sumnja više nije padala. Nije se moglo govoriti o mržnji na osnovu paganskog rasizma svojstvenog nacizmu, koji je odbijao mogućnost bilo kakve konverzije za Jevreje. Jevrejin je, raso, Jevrejin, ma šta uradio, i ne može mu se, nikada, verovati, smatrali su nacisti. A rasizam je, ne zaboravimo, postao moguć samo na osnovu razvojne linije evropske misli, čiji je jedan od prosvetiteljskih rukavaca bio i evolucionizam sa svojim rasnim (u stvari, rasističkim) determinizmom, što mu religija više nije bila potrebna da bi se istakla „superiornost“ belokožaca, nadljudi, arijevske polubogova. ⁵⁴

Hitler se, kaže Veit, hvalio da ima šest divizija esesovaca ravnodušnih prema religiji, ali koji idu u smrt sa herojskom ozbiljnošću koja je svojstvena starinskoj religioznosti. Nacisti su nastojali da zamene hrišćanske obrede i simvole svojim: prinudna okupljanja omladine bila su nedeljom ujutru, kad se ide u hram; ko je hteo, mogao je da se venča i sahrani uz upotrebu nacističkih rituala. Jedna od pesama „Hitlerove omladine“ (Hitler Jugend-a) glasila je:

„Mi smo srećna Hitlerova omladina;
 Ne treba nam hrišćanska vrlina;
 Jer Adolf Hitler je naš posrednik
 I naš iskupitelj.
 Nema ni popa ni đavola
 Koji može da nas spreči
 Da se osećamo kao Hitlerova deca.
 Ne sledimo Hrista, nego Horsta Vezela!
 Dalje sa tamjanom i svetom vodicom,
 Uz pesmu idemo za zastavom Hitlerovom;
 Samo tako smo dostojni svojih predaka.
 Nisam ni hrišćanin, ni katolik.
 Sa SA odredima idem kroz vatru i vodu.
 Crkvu mi mogu ukrasti što se mene tiče.
 Kukasti krst me usrećuje ovde na zemlji,

53 Cyprian Blamires: In Search of the Ideological Origins of Holocaust, <https://investigacion.pucmm.edu.do/estudios-europeos/en/Documents/Cyprian-conference.pdf>, pristupljeno 2.2.2021.

54 O razvoju evolucione etike u Nemačkoj, bez koje ne bi bilo nacističkog rasizma, u knjizi Riharda Vajkarta: „Od Darvina do Hitlera: Evolucionarna etika, eugenika i rasizam u Nemačkoj“ (prevod Svetlana Stamenov Rašeta), <https://qdoc.tips/queue/rihard-vajkart-od-darvina-do-hitlera-pdf-free.html>, pristupljeno 2.2.2021.

Za njim ja idem marširajući
Uzmi i mene, Baldure fon Širah⁵⁵

Baldur fon Širah je, da ne zaboravimo, bio vođa te „Hitlerove omladine“.

Odbacujući Jevreje, Hitler odbacuje i hrišćanstvo, koga su, kako on misli, „upropastili“ baš Jevreji, preko svog „agenta uticaja“, apostola Pavla. Hitlerov učitelj, okultista Ditrih Ekart, objavio je 1924. godine knjižicu „Boljševizam od Mojsija do Lenjina – Razgovor između Adolfa Hitlera i mene“.⁵⁶ (Ekart je uskoro umro, i nije dočekao da svog učenika vidi na vlasti.) U njoj je dat podroban pregled Hitlerovog antijevrejskog mišljenja, a Ernst Nolte smatra da je to najautentičniji razgovor sa Hitlerom pre njegovog dolaska na vlast, a možda i kasnije.⁵⁷

Za Hitlera, Stari Zavet je knjiga koja vodi Lenjinu, i u kojoj se opisuju Jevreji kao porobljivači čovečanstva. Hitler Ekartu kaže: „Evo, evo recepta po kome Jevreji uvek pripremaju svoju paklenu čorbu.“⁵⁸ Po budućem fireru Trećeg rajha, nije Bog taj koji je pobio prvorođene u Egiptu, nego su to učinili sami Jevreji, udruženi sa lokalnim ološem. „Glavna hulja“ u Egiptu je bio „čedni Josif“ koji je u tuđu zemlju doveo svog oca i braću; govoreći o tome kako naivni nemački učitelji plaču čitajući deci priču o Josifu, Hitler je, po Ekartu, „mračno gledao Knjigu mržnje“⁵⁹: tako je on, naime, zvao Stari Zavet.

Budući firer govori o Mojsijevom nasledniku, Isusu Navinu kao ubici nevinih naroda, a proroka Isaiju naziva „opsednutim“, jer Isaija kaže da se „Gospod razgnevio na sve narode (nejevreje); zatrće ih, predaće ih na pokolj“ (Is. 34, 2, 9, 12), i dodaje: „Između Isaije i Isusa Navina prošle su stotine godina, no za sve to vreme paklena mržnja Jevreja prema nejevrejskim vladarima nije se za trunku promenila.“⁶⁰

Za budućeg nemačkog firera, „autentični“ Isus iz Nazareta nije imao nikakve veze sa Starim Zavetom, a za sve je kriv apostol Pavle, koji je Rimskom carstvu doneo nove ideje: „Svi su ljudi jednaki! Bratstvo! Pacifizam! Nema više časti!“⁶¹ Po Hitleru, tako je Jevrejin trijumfovao, i dodaje: „Trebaće još puno vremena da se hrišćanstvo oporavi od Pavla! O kakve smo

55 Nicht Christus folgen, sondern Horst Wessel!, <https://www.roger-pearse.com/weblog/2012/12/11/nicht-christus-folgen-sondern-horst-wessel/>, pristupljeno 2.2.2021.

56 Ditrih Ekart, Boljševizam od Mojsija do Lenjina: Razgovor između Adolfa Hitlera i mene, prev. P. Višnjevac, Beograd, 1998.

57 Isto, 3.

58 Isto, 8.

59 Isto, 11.

60 Isto, 12.

61 Isto, 26.

mi naivne duše! Jevrejin pobije stotine hrišćana; iznenada primeti da je ostatak postao samo još vatreniji. Tada mu se upali dobro poznata lampica: pretvara se da se preobratio. Zauzima značajnu pozu i motri. I mada se gotovo svim svojim doktrinama razlikuje od ostalih apostola, mi predano slušamo njegove propovedi.⁶²

Hitler i Ekart su zamerali Martinu Luteru što je na nemački preveo „satansku bibliju“ Starog Zaveta, jer su i njega *nasankali* Jevreji.

Kakve ovo veze ima sa Hajdegerom?

Hajdegeru se, kako smo videli, ne može pripisivati rasni antisemitizam, ali je i njegova misao izrasla iz radikalnog odbacivanja novozavetne hrišćanske tradicije koje nema bez starozavetnih temelja. Jevreji su, sa te stajne tačke, neprijatno podsećanje na neuspelu istoriju zapadnog hrišćanstva, koje se pretvorilo u umrtvljujuću racionalnu metafiziku, i zato je sada potrebna objava „novih bogova“. Sasvim u skladu sa vitalističkim tendencijama među evropskim intelektualcima između dva svetska rata.

U knjizi *Dvostrukost senke filosofije / Hajdeger, nacizam i jevrejski Drugi*, Eliot R. Volfson se, kako sam kaže, usredsređuje na Hajdegerovu bliskost sa nacističkim pokretom, pri čemu je smatra, kao i mnogi, neslučajnom.⁶³ Volfson ukazuje na stav Roberta Esposito, po kome je Hajdegerov nacizam bio pokušaj da se neposredno obrati onome što je ispravno, da ga odvoji od neispravnog, i da to neispravno progovori kako valja – jednim izvornim glasom. Trebalo je, putem genealogije prvotnosti, doći do teleologije.⁶⁴

Volfson ukazuje na činjenicu da je Hajdegerov rektorski govor bio ne samo pristajanje na nacizam, nego i svojevrsno nastojanje da se sopstvena filosofija popularizuje, zbog čega, po Karlu Levitu, nije Hajdeger taj koji je, krenuvši za Hitlerom, upao u nesporazum sa sopstvenom mišlju, nego su u nesporazumu sa istinom upravo oni tumači koji ne shvataju zašto je nemački filosof pošao takvim putem.⁶⁵

I Milan Brdar, kako smo videli, upućuje na Hajdegerovo određenje za nacizam kao na unutrašnje, a na spoljašnje, zbog čega se autor „Bića i vremena“ kasnije nije ni kajao, niti je mogao da se kaje (osim za pojedinačne postupke, kakav je prekid veze sa Jaspersom, zbog čega je osećao i istinski stid): „Kako se u istoriji sve događa u režiji bića, kako metafizika nije uradila ništa slučajno, pa ni jedan mislilac nije mislio mimo naloga bića, tako je i on sve radio po istom istorijskom nalogu. Kao što

62 Isto.

63 Elliot R. Wolfson: *The Duplicity of Philosophy's Shadow / Heidegger, Nazism, and the Jewish Other*, Columbia University Press, 2018, XI.

64 Isto, 25.

65 Isto, 26.

u Hegelovoj konstrukciji sloboda na kraju izlazi na saznanu nužnost, kao što je u tvrdom marksizmu sve potčinjeno zakonima istorije, tako je i kod Hajdegera sve potčinjeno zakonu bića. Pozicija „Bića i vremena“ bila je etički prazna, u filozofiji Hajdegera II zbog istorijsko-ontološke predeterminacije etika nije ni moguća, tako da nema ni lične odgovornosti. /.../ A ako zaista veruje u svoju filozofsko-istorijsku konstrukciju, onda on mora, u duhu pravog kalviniste, da kaže: da odstupim ne mogu, jer je Bog tako hteo. A u njegovoj varijanti: rat, Aušvic, Gulag, sve je upisano u poslanje bića. Prema tome, niko nije kriv jer se sve zbilo po ontološkoj predestinaciji, tako da je priča o ličnoj krivici čak neozbiljna“.⁶⁶

I Đani Vatimo je učio, smatra Volfson, da je Hajdeger zaista vero-
vao „kako se nemetafizička civilizacija presokratovske Grčke može prepo-
roditi putem antimodernizma i antikapitalizma nacista“.⁶⁷ Na taj način,
Hajdeger pripada jednoj liniji ne-hrišćanskog, neopaganskog *protivprosve-
titeljstva*. Volfson ističe da je Hajdeger, u tom smislu, bio žrtva svojevrsne
„kulturalne psihoze“ svog doba.⁶⁸

Hajdeger je odbijao, kaže on, Rozenbergovo „doktrinarno prosta-
štvo“⁶⁹, ali je, smatrajući da su Jevreji kalkulanti i manipulatori, u suko-
bu nacista sa njima video nešto nužno, što potiče iz same srži jevrejskog
pogleda na svet, koji je nauku pretvorio u puku kvantifikaciju i beživotni
racionalizam.⁷⁰ Prilazak Hajdegera nacizmu bio je svojevrsna potraga za
autentičnom religioznošću posle „smrti Boga“ (hrišćanskog Boga), koju
je objavio Niče.

Hajdegerov put je, na suptilan način, bio gnostičarski: o tome se već
ozbiljno pisalo.⁷¹ Spasenje je ostvaruje ezoternim poznanjem skrivenog
boga – posle – Boga, za koga se spremamo napregnutim čekanjem, oslu-
škivanjem zova onog najdubljeg u bitiju. Za nemačkog mislioca nacizam
je bio susret planetarnosti tehnike i modernog sveta, koji se može razrešiti
samo posvećeničkom gnozom (a sebe je računao u one koji su se te gnoze
domogli jer su smelo posegnuli ka onome to je najdublje).

Hajdeger je, da ponovimo, svesno krenuo putem repaganizacije: nje-
govo okretanje misliocima pre Sokrata imalo je za cilj da Evropu oslobodi
hrišćansko – metafizičkog nasleđa, nudeći joj novi početak. U tom smislu,

66 Milan Brdar, Isto, 266–267.

67 Volfson, Isto, 27.

68 Isto, 30.

69 Isto, 33.

70 Isto, 36.

71 David J. Levy: *Mythic Truth and the Art of Science: Hans Jonas and Eric Voegelin on Gnosticism and the Unease of Modernity*, <https://sites01.lsu.edu/faculty/voegelin/wp-content/uploads/sites/80/2015/09/Levy.pdf>, pristupljeno 2.2.2021.

nemački filosof je, oslobađajući se starog bremena i nadajući se Novom, ipak ostao u okvirima hrišćanske slike sveta, koristeći, prividno preporođeni, pojmovni aparat bez udublivanja u poreklo istog. Milan Brdar ističe: „Prema Jevanđelju po Mateju i Luki, Jovan Krstitelj je pozvao izrailjski narod da se pokaje. Na taj način pripremao je dolazak Sina čovečjeg, a sebe video kao prethodnika tog dolaska. U potpunoj analogiji, Hajdeger sebe vidi kao onoga ko najavljuje nadolazak Bića (Ankunft des Seines) sa zadatkom da nas pripremi za taj događaj. I on traži pokajanje u vidu tu-govanja za bićem. /.../ Izabranik Bića i dovršilac njegove svetske misije, takoreći u praksi, biće Hitler, dok će Hajdeger biti u stanju da ga, u ulozi analognoj onoj Jovana Krstitelja, „krsti“, kada kaže da je Adolf „po svom biću polubog /.../ i sudbina“.⁷²

Svaki paganizam je idolatrija – klanjanje onome što nije Bog kao bogu. Zato je Hajdeger krenuo za Hitlerom. Opet po Brdaru: „U Hitleru je video izabranika bića, kao harizmu sa kojom započinje novi svet, upravo zato što je bio 'niko i ništa' (jer 'što ima manje čoveka, ima više bića'), pa biće kroz njega nepatvoreno progovara: a u sebi njegovog Glasnika i posrednika između Bića i smrtnika.“⁷³

Rušenje koje je nacizam sproveo mu se priviđalo kao nadilaženje ropstva tehnike i pripreme za nešto novo.

Putevima romantizma

U svojoj studiji o romantizmu kao svojevrсноj „nemačkoj aferi“, Ridiger Zafranski, na tragu Tomasa Mana u „Doktoru Faustusu“, ukazuje na nemačku sklonost ka *romanticizmu* (izraz Isaije Berlina i Erika Fegelina), to jest ka „višoj interpretaciji grubog dešavanja“.⁷⁴

Kada je Hajdeger rekao Jaspersu da čovek, u takva vremena, „mora da se uključi“, on je bio obuzet svojom filozofskom maštom kojoj se pričinjavalo da se „istorija pomerila s mesta“. Njegova imaginacija je političku situaciju preobrazila u pozornicu na kojoj se igra predstava iz istorije bitija.⁷⁵

Zafranski ističe: „Grčka filozofija je, kaže Hajdeger, oslobodila čoveka iz pećine mitske ošamućenosti. Ali, istorija sveta je u međuvremenu ponovo utonula u mutno svetlo neautentičnosti, vratila se u Platonovu pećinu. I on revoluciju 1933. godine tumači kao šansu za ponovni proboj iz pećine, nov istorijski trenutak autentičnosti. /.../ Zbog toga postaje rektor, organizuje logor nauke na Totnaubergu, tamo o proslavi solsticija pušta

72 Brdar, Isto, 342–343.

73 Isto, 266.

74 Ridiger Zafranski: Romantizam: jedna nemačka afera, prevod Mirjana Avramović, Adresa, Novi Sad, 2011, 268.

75 Isto.

vatrene točkove da se kotrljaju u dolinu, govori o nezaposlenima koje do-
vodi na univerzitet, sastavlja bezbroj proglašenja, drži govore koji svi ciljaju
na to, da dnevno-političke događaje *prodube*, tako da stanu na imaginarnu
metafizičku pozornicu. Pri tome se poziva na Hegela i Helderlina. Nisu
li i oni stvarnu istoriju *produbili* i od nje napravili nešto uzvišeno? Nije li
Hegel u Napoleonu video svetski duh, a Helderlin *princa slavljaja, na koje
su pozvani bogovi i Hrist?*⁷⁶

Zafranski ukazuje da je, u trenutku dolaska Hitlera na vlast, Nemačka bila umorna od vajmarske demokratije, u koju je verovala samo manjina. Čeznulo se za politikom koja neće biti „politična“, to jest koja se neće sastojati u partijskim obračunima i egoizmu. Jedinstveni narod pod vođom koji *vodi jer vidi*: eto ostvarenog sna za mnoge Nemce. Jednostavnost i dubina se naziru – krenimo ka njima. Tako su krenuli mnogi, ne samo Hajdeger.

U „Crnim sveskama“, mislilac iz Meskirha veruje da Jevrejstvo nije bilo sposobno da se vrati zavičajnosti novog početka; i zato ustaje protiv njega kao protiv racionalističko – metafizičke činjenice, prepreke svakoj spontanosti.

Da ponovimo: Hajdeger se odrekao hrišćanske tradicije Zapada sasvim u skladu sa vitalističkim tendencijama epohe. Ali mu „primitivni vitalisti“ među nacistima nisu verovali, smatrajući ga nepopravljivim nihilistom.⁷⁷

A šta je bilo sa Jevrejima?

Hajdegerova kritika jevrejske kvantifikatorske manipulativnosti je bila, na suštinski način, povezana sa njegovim raskidom sa hrišćanskim pogledom na svet: ako su Jevreji manipulatori (što je, kako je mislio Hitler, osobina prezrenih „podljudi“, slabića koji se kameleonski pretvaraju da se ne bi suočili sa pravim izazovima čoveštva), hrišćani su slabići jer ih vera uči da metafizički „dremaju“ i pokoravaju se, umesto da krenu putem bitijnog prevrata koji vodi ka novom početku.⁷⁸

76 Isto, 268–269.

77 Recimo, zvanični nacionalsocijalistički filozof, Ernst Krik, prepoznaje ga kao nihilistu kome nema mesta među „životopoklonicima“ što slede Hitlera: „Osnovni ideološki ton Hajdegerovog učenja određen je pojmovima brige i strepnje, usmerenim ka Ništa. Smisao te filozofije jesu neskriveni ateizam i metafizički nihilizam, koje kod nas zastupaju pre svega jevrejske literature, to jest ferment razlaganja i raspadanja za nemački narod.“ (Ridiger Safranski „Hajdeger: Majstor iz Nemačke“, preveo Petar Zec, CID, Podgorica, 2017, 282)

78 Safranski piše o Hajdegerovom odnosu prema hrišćanskoj propovedi u rimokatoličkim hramovima njegovog doba: „Tamo vlada, govorio je, prava bezbožnost, jer su Boga prilagođavali potrebama lenjivaca i kukavica, pretvarali ga u neku vrstu životnog osiguranja. Hajdegerova metafizička revolucija bila je, međutim, nešto za jake, smele i odlučne.“ (Safranski, Isto, 286)

A šta se dešavalo dok je Hajdeger ovako mislio, izvodeći praktične nacionalsocijalističke zaključke iz onoga što je zapisano u „Crnim sveskama“?

Kada je Sebastijan Hafner, autor dragocene „Istorije jednog Nemca“, pisao svoje uspomene, ukazao je na činjenicu da je borba protiv Jevreja u Nemačkoj krenula od 1. aprila 1933. Tada je počeo bojkot jevrejskih radnji, i tada su pripadnici jurišnih odreda sprečavali ljude da u te radnje ulaze: „Bojkot Jevreja trebalo je, naime, da bude organizovan kao mera odbrane i odmazde za potpuno neosnovane grozomorne priče o novoj Nemačkoj, koje su nemački Jevreji na domišljat način navodno lansirali u inostranstvo. /.../ Nemci su lecima, plakatima i na masovnim skupovima poučavani da su podlegli zabludi ako su do sada Jevreje smatrali ljudima. Jevreji su pre 'podljudi', neka vrsta životinja, ali istovremeno sa đavolskim osobinama.“⁷⁹

U početku, u narodu je postojalo negodovanje protiv ovakvih mera, pa su se nacisti, bar privremeno, povukli. Međutim, propaganda je delovala: uskoro su Nemci počeli da se bave pitanjem ko su „pristojni“, a ko „nedostojni“ Jevreji, i zašto ih toliko ima među lekarima, advokatima, novinarima, na privilegovanim položajima sa kojih prosto *ugrožavaju* običnog nemačkog čoveka. Tvrdeno je da ih je „premalo“ poginulo u Prvom svetskom ratu, a da ih ima „previše“ u Komunističkoj partiji. Nacisti su vešto širili svoj „bacil mržnje“; između ostalog, da bi odvratili pažnju javnosti sa sebe i svoje politike. Hafner kaže da su „time što su nekome – nekoj zemlji, nekom narodu, nekoj ljudskoj grupi – javno pretili smrću, postizali su da se odjednom javno diskutuje o pravu na život ne nacista, nego tih zemalja, naroda, grupa – tj. da se ono dovodi u pitanje“.⁸⁰

Sistematsko buđenje zla u Nemcima jedan je od najvećih Hitlerovih zločina jer, kako je zapazio Hafner, kada se jednom pobudi načelna neprestana spremnost za ubijanje ljudi i bude učinjena obaveznom, onda je sitnica zamenjivati objekte. Biće Jevreji, pa će biti Rusi, i Srbi.

Da, Srbi. I onda i danas.⁸¹

79 Sebastijan Hafner: *Istorija jednoga Nemca: Sećanja 1914–1933*, preveo Života Filipović, Stilos, Novi Sad, 2004, 115.

80 Isto, 116.

81 Žarko Vidović nas podseća da su srpski neprijatelji, uvek spremni na srbocid, Srbe (kao i „neukorenjene“, „nesrasle sa tlom“ Jevreje koje je takvima definisao Hajdeger) izjednačavali sa „podljudima“ bez doma i zavičaja, nazivajući ih, savsim rasistički, *Ciganima*: „Srbofobija, uostalom nije novo krizno osećanje. Ono se 'trenira' i gaji još u vreme Drugog svetskog rata; 'trenirali' su ga nemački saveznici i posle Drugog svetskog rata; 'Cigani, Cigani' je na stadionima bio krik masovne želje Hrvata da Srbe učine beskućnicima, narodom bez zavičaja. Kao u ratu: 'Židovi, Cigani, Srbi i psi'. To krizno osećanje srbofobije bilo je jedina realna sadržina tito-komunističkog 'samoupravljanja', republičke državnosti, 'ravnopravnosti' naroda i narodnosti, čak 'bratstva i jedinstva'. Na tome osećanju je građena

Ali ipak...

Ipak, zamisao istrebljenja „rasno inferiornih“ se, zbog unutrašnje logike same stvarnosti, nije mogla ostvariti.

Ljudi koji nisu izgubili zdrav razum i osnovnu moralnost su to znali. I u Nemačkoj, i svuda.

Kada je Hafner jednom prilikom pomogao svom prijatelju Jevrejinu, sreo se sa njegovim starim sunarodnikom, koji je, kaže, izgledao kao sa Rembrantovih slika. Ovaj mu je rekao da je moralno ispravno to što ostaje privržen jevrejskom prijatelju, ali i da mu je to pametno kao opredeljenje za budućnost: „Činilo se da uživa u mojoj pometnji, zametno je povlačio iz svoje lule i kazao starim i hrapavim, ali snažnim glasom: „Jevreji će ovo preživeti. Ne verujete? O, ne brinite, sigurno hoće. Pojavljivali su se i hteli da istrebe Jevreje. Oni su sve nadživeli. Nadživeće i ovo. A onda će pamtiti“.⁸²

Tada ga je podsetio na vavilonskog cara Navuhodonosora, koji je takođe pokušao da uništi Jevreje: „On je hteo da istrebi Jevreje, a bio je veći čovek od vašeg Hitlera, a država mu je bila veća od Nemačkog rajha. A Jevreji su tada bili mlađi, mlađi i slabiji, i imali su manje iskustva. /.../ Nije (ih pobio, nap. V. D.) ni sa svom svojom veličinom, ni sa svom svojom pameću, ni sa svom svojom svirepošću. Tako je zaboravljen da se vi osmehujete kada ga pomenem. Samo ga Jevreji pamte. Ali oni još postoje i žive; sasvim su još živi. A onda dođe gospodin Hitler i hoće opet da ih istrebi. E pa ni on, gospodin Hitler, neće uspeti. /.../ Bio je (Navuhodonosor, nap. V. D.) veliki čovek svoga doba, kralj nad kraljevima, veliki, veliki čovek. Ali je pod starost poludeo pa je kao krava četvoronoške hodao livadama i pasao travu: zubima, kao krava. /.../ Možda /.../ možda će jednog dana i gospodin Hitler još četvoronoške hodati livadama i pasti travu kao krava. Vi ste mlađi, možda ćete to još doživeti. Ja neću’, i odjednom je iskreno i neodoljivo počeo da se smeje svojoj zamisli, ceo celcat se tresao od nekog finog, bezglasnog smeha tako da se zagrcnuo dimom iz svoje lule i morao da kašlje“.⁸³

čitava istoriografija Drugog svetskog rata, čitava mitologija tito-komunizma. U isto vreme je Zapad, pomažući tito-komunizam, bio pune četiri decenije neosetno, ali sisitematski pripreman da i sam prihvati tu tito-komunističku srbofobiju kao 'istinu' o Jugoslaviji. Srbofobijom je tito-komunizam krio genocidnu krivicu evropskih nemačkih saveznica koje su ratovala samo protiv Srba u jugoslaviji: Austrija, Mađarska, Bugarska, Albanija, Kroatu-muslimani i Hrvatska.“ Žarko Vidović: *Kriza i pravoslavlje, Čovek i crkva u vrtlogu krize: šta nam nudi pravoslavlje danas?* Gradina, Niš, 1993, 97.

82 Sebastijan Hafner: *Istorija jednoga Nemca: Sećanja 1914–1933*, preveo Života Filipović, Stilos, Novi Sad, 2004, 142.

83 Isto, 143–144.

Kao da, posle svega što se desilo, još uvek čujemo taj smeh. On odjekuje i iznad Meskirha, u kome življaše filosof o čijim „Crnim sveskama“ je Danilo Basta napisao svoju uputnu knjigu.

Zbog svega rečenog, Bastin savet da se, upoznati sa činjenicama o Hajdegerovim traganjima, saziranjima i zabludama, opredelimo kako ćemo se odnositi prema piscu *Bića i vremena* ostaje kao poziv na slobodu, nasušnu svakom čoveku kome je stalo do istine.

Vladimir Dimitrijević

HEIDEGGER, ANTISEMITISM AND FAITH IN NAZISM:
READING THE *BLACK NOTEBOOKS* WITH DANILO BASTA

Summary

This paper deals with Danilo Basta's book „Black notebooks and Heidegger's antisemitism: Hermeneutical and critical view“. The connections between Heidegger's opinion and faith in national socialism as a 'new beginning' of Germany and Europe, faith in Hitler as a messenger of Being's authenticity are being explored. This was a consequence of Western apostasy from Christian values and repaganization

Key words: Heidegger, Nazism, Antisemitism, „Black Notebooks“

Predeo sa kućom i drvećem, ulje na platnu, 32,5 x 48 cm, 1936-1937.